

Når jord og himmel møtes

Noen helhetsperspektiver på Kirkemøtets liturgisaker (2010)

- ved seksjonsleder for Gudstjenesteliv og kultur, Hans Arne Akerø

1. Et kosmisk perspektiv

Når jord og himmel møtes her,

når Jesus Kristus er oss nær,

da vet vi livets krefter gror

i kirkens rom, ved alterbord. (Salmer 1997: 103)

Dette ene verset av salmedikteren Gerd Grønvold Saue inneholder et helhetsperspektiv på hva gudstjeneste er. Gudstjeneste er et *møtested*. Et møte mellom mennesker? Ja. Det kan vi konstantere ved vårt blotte øye: Folk er samlet om en felles handling. Slikt skjer i mange sammenhenger i livet. Men gudstjenesten er samtidig noe mye mer, noe helt annerledes og egenartet: Den er et sted *hvor jord og himmel møtes*. I den kristne gudstjeneste er dette kosmiske møtet forbundet med Jesu Kristi nærvær. Der to eller tre er forsamlet i hans navn, er han midt iblant oss - *i kirkens rom, ved alterbord*. Det er det grunnleggende som må sies om hva gudstjenesten er.

Hva kommer så ut av dette kosmiske møtet: Gerd Grønvold Saue sier det slik: *Da vet vi livets krefter gror.*

Dette ene salmeverset inneholder i realiteten en hel lære om gudstjenesten, en hel *liturgikk*, som det heter. En tysk, luthersk teolog, Manfred Josuttis, har kalt sin bok om gudstjenesten "Veien inn i livet". Gudstjenesten må gjenoppdages som "veien inn i livet", hevder han. Kultens mening er å opprettholde forbindelsen til de grunnleggende livsmakter, i en verden som alltid er truet. Kontakten med Gud som livets giver gjennom erfaring av *himmel*, gir fornyelse og livskraft. Han spør hva vi kan sammenlikne det fenomenet med som vi kan registrere verden over, at mennesker oppsøker templer, synagoger, moskeer og kirker: Han sammenlikner da gudstjenestegang med fuglenes instinktive

flukt når de trekker sørover om høsten, ikke for å komme vekk fra det daglige, men for å overleve vinteren, berge livet, ha kontakt med livsmaktene.

Vi kjenner denne omgang med de grunnleggende livsmakter godt igjen i en av våre aller kjæreste dåpssalmer:

”Fylt av glede over livets under, med et nyfødt barn i våre hender, kommer vi til deg som gav oss livet ... Det som skjer i dåpen gir oss trygghet”.

Dette kan være en nyttig og kraftfull sammenlikning særlig for de dagene der prest og kirketjener kikker ut av sakristivinduet og lur på om det kommer noen folk til gudstjenesten. Da må en huske at vi trer fram for Gud på vegne av hele skaperverket, og at vi dessuten feirer gudstjenesten sammen med hele Guds menighet i himmelen på jorden. Vi er mange som deltar.

Kjære kirkemøtedeltakere,

Dere står overfor en stor og viktig oppgave disse dagene. Etter en lang prosess, hvor mange er hørt og har gitt bidrag til forslaget, skal dere ta avgjørelser om gudstjenesten. At gudstjenesten har slike kosmiske dimensjoner, fyller oss alle med *ydmynhet* og *respekt*. Det gir også en *stolthet* og *glede* over å få bidra til noe som er så viktig for så mange. Stå på skuldrene til dem som i det gamle templet i Jerusalem skapte og de liturgiske bønnene i Salmenes bok og utgjorde datidens ”liturgikommisjon”. Den jobben de gjorde står det respekt av. La det derfor være tempelduft over diskusjonene og forhandlingene. En tempelduft som kan få betydning for alle de ulike menneskene som samles i våre kirker i løpet av et år, de som kommer i håp om at vi i vår hverdag kan tilføres ”krefter utenfor oss selv”, slik at ”livets krefter gror” i dette møtet mellom jord og himmel.

2. Reformens hovedanliggender

Mange har påpekt at reformen ikke først og fremst medfører en endring av ord og formuleringer, men *en ny måte å arbeide med gudstjenesten på*. Flere skal trekkes inn både i planlegging og i gjennomføring av gudstjenesten som medliturger, ikke minst i forbønnsdelen. Og hele menigheten skal delta mer aktivt i form av nye menighetssvar, felles stillhet og handlinger. Nå skal flere

valg mellom ulike alternativer tas både av menighetsråd, prest, kirkemusiker og medliturger. Det krever en økt bevissthet og kunnskap om gudstjenestelivet i menighetene. Prest og kirkemusiker får ikke en mindre viktig rolle med dette, det blir tvert i mot mer bruk for den liturgiske kompetanse disse har. Den må anvendes konstruktivt for å skape en god samtale om gudstjenesten i menigheten. Et problem vi bør være oppmerksomme på, er at det vil ta mer tid for prester og kirkemusikere å samarbeide om gudstjenesten, enn å gjøre det alene. Derfor må deres gudstjenestearbeid prioriteres i forhold til andre oppgaver.

Det mest ambisiøse ved reformen er økt involvering av flere i arbeidet med å utforme gudstjenesten. Noen vil si: "Dette er for ambisiøst!" Men klokken har i flere århundre hatt en sentral plass i vår gudstjeneste, og i dagens ordning har vi medliturger som leser bibeltekster og kunngjøringer. Mange har også kirkeverter, andre har dessuten nattverdmedhjelper, en forsanger eller et kor.

I en liten menighet jeg nylig hørte om hadde menighetsrådet fått rollen som kirkeverter, med skilt på brystet, som gav legitimitet til deres rolle. De fikk også foreslå salmer til julegudstjenesten, og satte veldig pris på å bli spurt om dette. Å bli trukket inn i gudstjenesten gjør noe med oss, og skaper et engasjement. Er det noe jeg ikke angres på fra min tid som menighetsprest, så er det den tid og det arbeid jeg brukte på barn som medliturger, som ministranter. Det ligger et enormt potensial for menighetsutvikling i gudstjenestearbeidet. Reformens vakreste drøm er at det skjer en engasjert og velinformert samtale om gudstjeneste i menighetene. Jeg har opplevd noe av dette i møte med prøvemenigheter, og er optimist.

Det er viktig å føye til at der hvor man ikke finner eller klarer å bringe fram disse ressursene, lar gudstjenesteforslaget seg likevel gjennomføre slik det nå står. Det er også lagt opp til forenklede prosedyrer for hvordan menighetsrådet i en slik situasjon kan vedta en lokal grunnordning. Dette er viktig å ha i mente når dere drøfter reformens ambisjoner og mengden valg som menigheten må ta.

Det dristigste ved reformen er at menighetsrådet skal vedta en *lokal grunnordning*. Med dette ønsker en å forankre gudstjenesten i det lokale jordsmonn. Det blir mer spennende å delta i menighetsrådet med dette og

menigheten kan i større grad bidra til å gi gudstjenesten sitt lokale preg, slik det er vanlig i mange andre land. Dette har imidlertid den bakside at gudstjenesten kan oppleves som mindre gjenkjennelig fra menighet til menighet. I høringen fremhevet mange denne innvending. Med det forslaget som nå er lagt fram, har man på en rekke sentrale punkter styrket det som skal være felles, både i teologisk innhold og i liturgisk form. En viktig oppgave for dere blir å gi en helhetlig vurdering av hva som skal være felles og hva som skal være opp til den enkelte menighet å velge, kort sagt, vurdere forholdet mellom *stedegenhet* og *gjenkjennelighet*.

Det mest misforståelige ved reformen, etter vår mening, er hva som forstås med Ordning for hovedgudstjeneste. "Hovedgudstjeneste" er ikke en bestemt type gudstjeneste, men er et kirkerettslig begrep. Det er de gudstjenester biskopen forordner som hovedgudstjenester på søn- og helligdager. De kan holdes som "høymesse", altså full gudstjeneste med nattverd, men de kan holdes også som ulike typer for "familiegudstjeneste", "ung messe", "prekengudstjeneste" eller lignende. Forslaget dere skal diskutere, samler disse ulike gudstjenesteformene i en og samme utskrevne ordning. Det er noe nytt, og har skapt misforståelser. Man kunne ha laget, slik det er i dagens ordning, separate liturgier for ulike "hovedgudstjenester". Man valgte imidlertid å legge alle disse inn i samme ordning, slik at menighetene selv kan utforme sine måter å feire høymesse, familiegudstjeneste osv på– men ut fra de bestemmelser som ligger i forslaget. Det vil være en oppgave for biskopene å sikre at menighetene ikke velger å utforme en lokal grunnordning som fører til at man f. eks. sjelden feirer nattverd.

Dette forklarer hvorfor det er så mange "rubrikker" (rød skrift) i forslaget. Dere må altså ikke tenke at slik skal liturgien se ut på gudstjenestemarket som menigheten får. Der skal ikke alle mulige alternativer i ordningen stå, men kun det som skal brukes på den aktuelle gudstjeneste.

3. Noen avveielser eller dilemmaer i forslaget

I utformingen av forslaget har vi stått overfor en rekke gjennomgående dilemmaer eller avveielser:

a. Lære og kommunikasjon.

På den ene side må man ta hensyn til læremessig innhold og klarhet - og på den annen side hensyn til hvordan ordene kommuniserer. I høringen etterlyste mange større læremessig klarhet og dette er det tatt hensyn til i det fremlagte forslaget. Gudstjenesteliturgien er antakelig det mest sentrale uttrykk for den kristne tro i vårt folk og gir næring til troens liv. Det gjelder ikke minst dåpsliturgien, og særlig i det vi har kalt den innledende dåpsforklaringen, men også i gudstjenesten som helhet. Ordene og handlingene vil i det lange løp virke formende på vår forståelse av hva kristendom er. Derfor er det viktig at trosinnholdet formidles klart og rent.

Samtidig er det viktig at ordene fungerer og kommuniserer godt. Da må man også respektere at det *ikke* er mulig å si alt fyllestgjørende i en liturgi. Idealet er at disse to hensyn møtes i en lykkelig forening. Det er selve kunststykket i arbeidet med en ny liturgisk ordning. Dere må vurdere om begge disse hensyn er tatt på en god måte.

b. Umiddelbar fungering og slitestyrke.

En annen avveielse er på den ene side hensynet til hvordan gudstjenesten *umiddelbart fungerer*. At gudstjenesten funker, at den "svinger" for vår tid. Det andre hensynet er liturgiens slitestyrke. At den har dybde i seg som kan forme vår spiritualitet på lengre sikt og føre oss i kontakt med en lang og meningsbærende tradisjon. Altså spenningen mellom den umiddelbare liturgi og de lange linjers liturgi. Her gjelder en dobbelt utfordring: Bevare og fornye! Det er en god luthersk holdning å ta med seg inn i drøftelsene.

Et illustrerende eksempel: Gjæret eller ugjæret brød.

I forslaget er det opp til menighetene å velge om man vil bruke gjæret eller ugjæret nattverdrød. Dette kan ses som et rent praktisk spørsmål om hensiktsmessighet. Men det finnes flere lag av mening under dette, om en da er villig til å trekke disse inn. Ut fra ønsket om å involvere flere i liturgien, ble det i en liturgisk forsøkssak i 1995 gitt mulighet til å bake nattverdrød som så kan brytes og deles ut. Flott! Men intet ble sagt om dette bakte brødet skulle være gjæret eller ugjæret. I hele vår tusenårige gudstjenestep praksis i Norge har det utelukkende vært brukt ugjæret/usyret brød, i pakt med den vestlige

tradisjon. Da kunne en tenke at det ble gitt en begrunnelse for at en også skulle få velge gjæret brød. Det fant vi ikke i de offisielle, liturgiske anbefalinger. Men i Grønn kirkebok fra 1996, dukker det plutselig opp 50 gram gjær i en oppskrift på bakt nattverdrød!

Men dette var det fremste kontroverspunktet som førte til splittelsen mellom Østkirken (de ortodokse kirker) og Vestkirken (den katolske og senere også den lutherske kirke)! Vestkirken har brukt ugjæret brød og knyttet til det jødiske påskemåltid, til det hastige oppbruddet fra Egypt og til brødet Jesus brukte under de usyrede brøds høytid, da han, i følge de første tre evangeliene, innstiftet nattverden. Det uttrykker lidelse og solidaritet. Østkirken har brukt gjæret brød og understreket forskjellen mellom den gamle og den nye pakt, og sett nattverden som foregripelse av det fullkomne festmåltid i Guds rike. Det handler om to former for kristen spiritualitet – om de lange linjers liturgi.

Så hva skal man først og fremst legge vekt på – det rent praktiske eller det mer symbolske? Og hvis vi også legger vekt på det symbolske, vil vi da knytte til Østkirkens eller til Vestkirkens tradisjon? Eller vil vi la begge forståelsene leve side om side? Kanskje burde biskopene utfordres til å drøfte dette nærmere med tanke på den veiledning menighetene skal få om dette?

I nattverdliturgien ligger det flere slik dype problemstillinger. Vi ser det i spørsmålet om påkallelse av Ånden (*epiklese*) over nattverdelementene og oss, og hvor forslaget følger den vestkirkelige tradisjon. Vi ser det også i spørsmålet om tidsformen i leddet "*Du Guds lam*" som *bar* eller som *bærer* verdens synder. Det handler om noe mer enn hva som umiddelbart funker. Det vi velger vil komme til å prege vår spiritualitet.

c. Et dilemma til tåler dere: Det gjelder forholdet mellom hvordan bibelord gjengis henholdsvis i *bibelovertsettelse* og i *liturgi*. I gjeldende liturgi fra 1977 er det et konsekvent sammenfall mellom ordlyden i bibelovertsettelsen og liturgien. Slik har det ikke alltid vært. Tidligere kunne en ha ulike utgaver av for eksempel Fadervår i henholdsvis bibelovertsettelsen, liturgien og katekismen.

Det er mange fordeler ved et sammenfall her. Vi har derfor hatt kontinuerlige samtaler med Bibelselskapet om dette, og justert oss ut fra dem, og forsøkt å få Bibelselskapet til å justere seg etter oss. Men det har i samtalen også vært stor forståelse fra begge sider for at våre veier av og til må skilles, fordi vi

ivaretar ulike hensyn. Dette er spørsmål som må drøftes. Når det gjelder den tekstboken som skal brukes ved skriftlesningene i gudstjenesten, vil ordlyden derimot alltid være Bibelselskapets oversettelse.

Et eksempel på ulik ordlyd er leddet "lovsang"/Gloria. I den nye bibeloversettelsen som kommer neste høst, vil det antakelig hete "fred på jorden blant mennesker som Gud har glede i". I det forslaget dere skal drøfte er formuleringen på bokmål "blant mennesker som har Guds velbehag" videreført. I dåpsliturgien har vi beholdt ordet "ut" i dåpsbefalingen: Gå derfor ut og gjør alle folkeslag til disipler – mens den nye bibeloversettelsen har tatt ut ordet "ut". Også i nattverdinnstiftelsesordene har vi beholdt ordet "kalken" – ikke "begeret", men fulgt bibeloversettelsens "dette er min kropp", mens vi senere i liturgien, når vi ikke siterer et bibelord, sier "legeme" ("hans hellige legeme og blod"). Det finnes også andre eksempler på ulik ordlyd. Og som kjent har vi foreslått både nåværende og den nye ordlyden i Fadervår.

Den nye bibeloversettelsen skal endelig fastsettes av Bibelselskapets styre i begynnelsen av desember måned. Etter dette kan det være behov for en nærmere utredning om dette til Kirkemøtet i 2011.

Til slutt:

- Som det fremgår av sakspapirene arbeides det fortsatt med en *motivasjonsdel* om hva gudstjeneste er og hva reformens grunnideer er. Denne vil gi prinsipielle perspektiver på den ordningen som menigheten skal sette seg inn i og vil inngå den gudstjenestepermen som gis ut i oktober neste høst. I tillegg arbeider vi med en *Veiledning* som gir mer utførlige begrunnelser for de valg menighetene må gjøre, og hvordan gudstjenesten konkret kan gjennomføres. Dette vil være en viktig og konkret hjelp til menighetene. Begge disse dokumentene vil foreligge på neste kirkemøte, etter at Kirkerådet har godkjent disse i februar.
- Det er også Kirkerådets forslag at det skal utformes *nye kollektbønner*, det vi kaller "dagens bønn". Her vil det være mulig å øke liturgiens tilfang av bibelske gudsbilder. Bispemøtet har også etterlyst *kirkeårsbestemte samlingsbønner*, altså samlingsbønner som inneholder referanse til den kirkeårstid man er i. Dette håper vi kan vedtas på neste kirkemøte.

- Jeg vil også trekke frem en interessant utrednings som nylig er lagt ut på www.kirken.no, Nemnd for gudstjenestelivs (NFG) og Riksantikvarens felles dokument om "Gamle kirker og ny liturgi". Her reflekteres over hvordan gudstjenesten kan utformes i pakt med kirkerommets karakter.
- Da vil jeg ønske dere mange spennende og givende samtaler i komiteene og i plenum.